

Çok uluslu şirketler Brezilya'daki askeri rejime destek vermiş

Brezilya'da 1964-1985 yılları arasındaki diktatörlük sırasında işlenen suistimalleri soruşturmak üzere hükümet tarafından atanan komisyon, yabancı şirketlerin, bünyelerindeki sendika eylemcileri ve “devrimci” şüphelilerinin tespiti için orduya gizlice yardım ettiğini gösteren belgeler buldu

João Paulo de Oliveira, merkezi Michigan'da bulunan taşıma bandı imalatçısı Rapistan tarafından 1980'de kovulduğunda onun sıkıntıları daha yeni başlıyordu.

Brezilya'da iş başındaki askeri diktatörlük, takip eden yıllarda onu 10 kez kadar gözaltına aldı ya da tutukladı. O, polis arabalarının São Paulo'nun sanayi kesimlerindeki evinin önünden geçtiğini ve polis yetkililerinin kendisine boğaz kesme hareketleri yaptıklarını ya da silah doğrulttuklarını söyledi.

Oliveira'nın görünürdeki suçu, ordunun grevleri komünist devrimle eş olarak gördüğü bir zamanda sendikada organizatör olmaktı.

Şimdi 63 yaşında olan Oliveira, “Bu kadar polis olmasından dolayı evimin mahalledeki en güvenli ev olduğu şeklinde şaka yapardım” dedi. “Ama çok zor ve gerçekten korkunçtu, psikolojik işkence gibiydi.”

O, daha kötüsünün, mahalli imalatçıların belli belirsiz şekilde mazisinden bahsederek yıllarca kendisini işe almaması olduğunu söyledi. Diğer iş arkadaşları da aynı akıbetle karşılaştı. O, “Biz hep şirketlerin polise bizimle ilgili bilgiler verdiğinden şüphe ettik. Ama hiçbir zaman bundan emin olamadık” dedi.

Yeni ortaya çıkan deliller, Oliveira'nın şüphelerinin sağlam temellere dayandığını gösteriyor. Brezilya'da 1964-1985 yılları arasındaki diktatörlük sırasında işlenen suistimalleri soruşturmak üzere hükümet tarafından atanan komisyon, Rapistan ve diğer şirketlerin, bünyelerindeki sendika eylemcileri ve “devrimci” şüphelilerinin tespiti için orduya gizlice yardım ettiğini gösterdiğini belirttiği belgeler buldu. İsmi verilenlerden biri de Oliveira'dır. Resmi raporun aralık ayına kadar açıklanmayacağı ifade ediliyor ama komisyon, soruşturma sona yaklaşırken, Reuters'in şirketlerle ilgili delilleri incelemesine müsaade etti.

Belgelerde yabancı ve Brezilyalı şirketlerden bahsediliyor. En önemlisi, dünyanın en büyük otomobil üreticilerinden bazılarının da bunların arasında olmasıdır: Diğerlerinin yanı sıra Volkswagen AG, Ford Motor Co, Toyota Motor Corp ve Daimler AG'nin Mercedes-Benz birimi.

Hiçbir şirket herhangi bir suçla itham edilmedi. Bunların diktatörlükle iş birliği yapıp yapmadıkları ya da bunu ne boyutta yaptıkları ihtilaf konusu değil. Yine de insan hakları

savunucuları ve belgelerde isimleri geçen işçilerden bazıları, komisyonun bulgularının bir sonucu olarak kamu davası açabileceklerini ya da diğer hukuki işlemlere başvurabileceklerini ifade ediyorlar.

Bazı işçiler, kaybettikleri ücretlerin şirketler tarafından tazmin edilmesini istiyor. Komisyonun bulgularının mahkemede dava açmaya yetecek kadar kati olacağına şüpheyle bakanlar da dahil diğerleri ise bir özürle iktifa edeceklerini dile getiriyor.

Milli Hakikat Komisyonu, 2012’de Devlet Başkanı Dilma Rousseff tarafından kuruldu. Rousseff de 1970’lerin başlarında askeriye tarafından hapsedilen ve işkenceye maruz kalan eski bir solcu militandır.

Komisyonun vazifesi, o devirde işlenen suistimaller ve bu suistimallerden kimlerin mesul olduğunu aydınlatmaktır. ABD tarafından desteklenen diktatörlük, solcuların Brezilya’yı Fidel Castro’nun Kübası’nın dev bir versiyonuna çevirmesini önleme diye gördüğü mücadele kapsamında 300 kadar insanı öldürdü, binlerce kişiyi de ya hapsetti ya da bunlara işkence yaptı.

Ekim ayında yeniden devlet başkanı seçilmek için yarışacak olan Rousseff, daha kapsamlı tarihi kayıtların halen gelişmekte olan bir demokrasi ve yükselen bir iktisadi güç olan Brezilya’nın, o dönemdeki hataları bir daha yapmamasına yol açacağı ümidini dile getirdi.

İşletmeler genelde diktatörlüğün muhafazakar politikalarından istifade ettiler. Akademisyenler uzun süredir yerli ve çok uluslu şirketlerin, iş ortamında huzursuzluk çıkaran ya da istikrara bir şekilde tehdit teşkil eden elemanlarının tespitinde rejime yardım ettiğine inanıyorlar.

Şimdi komisyondaki araştırmacılar, böyle bir ilişki olduğunu ispatladığına inandıkları deliller buldular.

"KARA LİSTE "

Belgeler, devletin diktatörlük sırasında yaptığı baskıların tümünü göstermiyor. O döneme ait belgelerin bazıları ordu tarafından yakıldı ya da bir şekilde yok edildi; bazı belgeler de geçen sene ölümlerinden sonra eski subayların evlerinde bulundu. Diğer belgeler de devlet arşivlerine dağılmış vaziyette.

Komisyonun şimdiye kadarki en önemli keşfi, São Paulo’da devlet arşivlerinde bulunan, araştırmacıların gayriresmi olarak “kara liste” diye adlandırdıkları belgedir.

Daktiloyle yazılmış liste, "Brezilya’nın Detroit’i" olarak adlandırılan Büyük São Paulo bölgesinde 63 şirkette çalışan 460 kadar işçinin isimleri ve ev adreslerini ihtiva ediyor.

1980’lerin ilk yıllarından itibaren başlayan liste, varlık sebebi öncelikle solcuları izlemek ve onları bastırmak olan polis istihbarat kurumu Siyasi ve Sosyal Düzen Departmanı ya da DOPS tarafından oluşturulmuş. Tarihçiler, DOPS’un Başkan Rousseff de dahil sayısız insanı gözaltına aldığını ve bunların çoğuna işkence yaptığını söylerler.

DOPS'un listesinde en çok eleman, 73 işçiyle Volkswagen'de. Mercedes-Benz, 52 elemanla ikinci sırada.

Belge DOPS'un listeyi ne için kullandığını ya da bu isimlerin belirlenmesi için hangi kriterlerin kullanıldığını açıklamıyor. Belge ayrıca DOPS'un bu bilgileri nasıl elde ettiğini de göstermiyor.

Hakikat komisyonunun mavi yakalı işçilere karşı yapılan suistimalleri soruşturan alt komitesine başkanlık eden avukat Rosa Cardoso, listenin Büyük São Paulo'da sendikaların daha iyi ücret ve daha iyi çalışma şartları talepleriyle kendilerini iyice hissettirdikleri bir zamanda, iş eylemcilerini takip için kullanıldığının görüldüğünü söylüyor.

Cardoso, komisyonun yaptığı mülakatlara dayalı olarak, belge ya da belgenin bazı bölümlerinin, işten atılan işçilerin diğer şirketlerde iş bulmalarının önlenmesi için şirketlere dağıtılmış olabileceğini de söyledi.

Cardoso, listede çok özel bilgiler olduğunu, bu yüzden bu bilgilerin ancak şirketler tarafından teslim edilmiş olabileceğini savunuyor. Listedeki bilgilerden yarım fazlası, işçilerin çalıştığı fabrikaların civarını ihtiva ediyor. İşçilerin isimlerinin yanına el yazısıyla yazılmış notlardan oluşan bu bilgiler oldukça spesifik.

Cardoso, "Bu, şirketlerin işçileri bastırmak için komplo yaptığının delilidir" dedi.

Bazı bilim adamları işçilerle ilgili bilgilerin sendika kayıtları ya da bizatihi DOPS tarafından olmak üzere diğer vasıtalarla da temin edilebileceği uyarısında bulunuyorlar. Cardoso, bu alternatif izahat sorulduğunda, "Ama bu sayıda ve bu kadar detaylı değil" dedi.

Komisyon tarafından ortaya çıkarılan bazı belgeler, şirketlerin orduya bilgi aktardığını net bir şekilde gösteriyor.

Araştırmacılar São Paulo'daki sivil polisten, zamanında metal işçileri sendikasında doktor olan David Rumel hakkında DOPS'a yazılmış, 9 Mart 1981 tarihli iki sayfalık mektup buldular.

Rumel'in doğum yeri ve ev adresini ihtiva eden mektupta daha çok da onun solcu geçmişi üzerine odaklanılıyor. Mektupta onun daha öğrenciyken 1971'de Brezilya Komünist Partisi'ne katıldığı ve 1975'ten 1976'ya kadar 5 ay hapis yattığı belirtiliyor.

Polis, mektupta bu bilgilerin "Volkswagen Brezilya'nın güvenlik servisi tarafından toplandığını" ifade ediyor.

"Kara listede" Rumel'in ismi görünmüyordu. Ona ulaşma çabaları başarısız oldu.

Volkswagen Brezilya, Rumel ve diğerleri hakkında orduya bilgi verip vermediği hususunda Reuters'tan gelen ayrıntılı sorulara, hakikat komisyonunun henüz kendisiyle bir temas

kurmadığı karşılığını verdi. Volkswagen, Brezilya’da kendi türünde ilk olabilecek bir gelişmeyle, kendi soruşturmasını kendisinin başlatacağını ifade etti.

Şirket sözcüsü Renato Acciarto, email üzerinden yaptığı açıklamada, “Somut belgelerle ilgili bilgilerimiz olmadan sorularınıza cevap veremiyoruz” dedi. “Ama Volkswagen, askeri idare zamanında şirketle devlet kurumları arasındaki ilişkiler hususunda daha fazla malumat elde etmek için tüm iddiaları soruşturacaktır.”

O, “Volkswagen, neler olduğuna dair tam kapsamlı bilgiler elde etmek üzere bu meseleyi aydınlatacaktır” diye yazdı.

Şimdi Rapistan’a sahip olan ve merkezi Lüksemburg’da bulunan Dematic Group’un sözcüsü Cheryl Falk, şirketin, 1980’lerde Brezilya’daki biriminde çalışanlarla ilgili olarak herhangi bir “belge ya da kayda” sahip olmadığını bildirdi. O, “Biz çalışanlarımıza değer verir ve onların mahremiyetlerine saygı duyarız. Hakikat komisyonu tarafından ortaya atılan iddiaları da göz ardı etmeyiz” diye ekledi.

Brezilya’daki Mercedes-Benz’in bir sözcüsü de şirketin DOPS’a bilgi verildiğini “doğrulamayacağını” ve “çalışanlarının şahsi bilgilerinin muhafazasının şirketin değerleri arasında olduğunu” söyledi.

Ford konu hakkında açıklama yapmadı. Toyota ve şimdi Chrysler’a sahip olan Fiat, o döneme ait potansiyel suistimallerle ilgili kayıtlarının olmadığını bildirdi. Toyota sözcüsü Erick Boccia, “30 seneden uzun bir zaman öncesinden bahsettiğimizi hatırlatmak isteriz” dedi.

LİSTEDE BİR TORNA OPERATÖRÜ

Reuters “kara listede” ismi olan 10 kişiyle mülakat yaptı. Bunlardan çoğu belgenin ortaya çıktığı zamanlarda, çalıştıkları şirketler tarafından 1980’lerin başlarında işten atıldıklarını bildirdiler. Bazıları bazen grev sırasında olmak üzere en az bir kere tutuklandıklarını ifade etti. Çoğu, daha sonra iş bulmakta problemler yaşadıklarını bildirdi.

Bu işçilerden hiçbiri listenin ortaya çıkmasından sonraki yıllarda hapsedildiğini ya da işkence gördüğünü söylemedi. Bu da tarihçilerin, silahlı gerilla gruplarının sayısının azalması ve daha ılımlı generallerin güç kazanmasıyla ordunun en sert taktikleri 1970’lerin ortalarından itibaren kestiği tespitlerine uyuyor.

Manoel Boni (59), 1980’de bir greve katıldıktan sonra Mercedes-Benz tarafından işten atıldığını anlattı. O, takip eden yıllarda torna operatörü olarak, bu tür işler için eleman arayan fabrikalar da dahil olmak üzere São Paulo dışındaki otomobil üreticilerine defalarca iş başvurularında bulunmuş.

Şirketler onu işe almamış. Boni, uzun süre kiliseler ya da arkadaşlarından gelen yardımlara bağlı kaldığını söyledi. O nihayet Sao Paulo'ya 20 kilometre mesafede küçük bir fabrikada iş bulabilmiş.

Boni, Reuters tarafından gösterilen listeyi ilk kez gördüğünde "Aman tanrım, aman tanrım" nidasında bulundu.

İsminin yanında el yazısıyla yazılmış notu yüksek sesle okurken, "Bölüm 381" dedi. "Evet, orası benim çalıştığım kalite denetim bölümüydü."

Uzun süre durdu ve diğer isimleri okudu. Sonunda, "Çoğu şeyin anlamı şimdi ortaya çıkıyor" dedi.

Eski Rapistan çalışanı Oliveira da yeni bir iş bulabilmek için şehri terk etmek zorunda kalmıştı. Buna rağmen o, eski sendikasına üye bulmaya çalışmaktan vazgeçmemişti.

O, "Biz gerektiğinde geceleri ağaçların altında buluşuyorduk" dedi. O, şimdi emekli metal işçileri için kurulan bir dernekte çalışıyor.

Keiji Kanashiro (70) de 1980'de işini kaybetmeden önce Mercedes'te ekonomi danışmanıydı. O, sonraki yıllarda her hafta şirketlere 20 kadar özgeçmiş gönderdiğini ama hiçbir sonuç alamadığını söyledi.

Kanashiro, bir keresinde Büyük São Paulo'da başka bir büyük yabancı otomobil üreticisi firmanın insan kaynakları yetkilisiyle bir araya geldiğini söyledi. Kanashiro, "O yetkili bana 'Sen listedesin. Bir daha asla özel sektörde çalışamazsın' dedi" diye konuştu.

Ama listedeki herkesin böyle kötü tecrübeleri yok. Volkswagen'de kaza önleme bölümünde çalışan Geovaldo Gomes dos Santos, 1980'lerin başlarında patronlarının kendisini işten atmaya çalıştığını hissettiğini söyledi. O bir şekilde işine tutundu ve sonunda 2003'te şirketten emekli oldu.

Onun, o zor yıllarla ilgili hatıraları halen taze. O, "Eğer siz sendikayı desteklediyseniz size böcekmişsiniz gibi davranırlardı" dedi. "Diğerlerine yapılanlar konusunda biraz adalet gelmesini istiyorum."

AF KANUNU İŞLERİ ZORLAŞTIRIYOR

Komisyonun çalışmalarıyla ilgili olarak ortaya çıkan büyük mesele, ne tür bir adalet getirilebileceğidir.

Soğuk Savaş döneminde diktatörlükler yaşamış diğer Güney Amerika ülkelerinin aksine Brezilya'da ciddi suistimalleri soruşturmak üzere şimdiye dek hiç ortak bir çaba görülmedi.

Bu kısmen, Brezilya'da askeriyenin diğer bölge ülkelerine göre çok daha az sayıda insan öldürmesinden dolayıdır. Arjantin'de 1976-1983 yılları arasında rejim 30.000 kadar kişi öldürdü. Bu, kabaca beşte bir nispetinde nüfusa sahip bir ülkede Brezilya'dakinin 100 katı kadar fazladır. Brezilya ordusu, 1985'te iktidarı yeniden sivillere teslim etmesinden

önce, mahkemelerin o tarihe kadar diktatörlük dönemindeki çoğu “siyasi suç”u soruşturmasını önleyen geniş çaplı bir af kanununu çıkardı.

Bunun bir sonucu olarak bazı hukukçular başarılı kovuşturmalar yapılması ihtimaline temkinli yaklaşıyor.

Savcı ve komisyonun bulgularına göre dava açabilecek Brezilya Kamu Bakanlığı’nda uluslararası insan hakları hukuku uzmanı Marlon Weichert, “Teorik olarak, eğer bir şirket insan hakları ihlalinde bulunduysa ya da bundan faydalandıysa sorumlu tutulabilir” dedi. Komisyonun şimdiye kadarki çalışmalarından haberdar olan Weichert, email üzerinden yaptığı açıklamada, komisyonun tespitlerinin “önemli” olduğunu ifade etti ama şirketlere karşı dava açılıp açılmayacağı ya da açılacaksa nasıl bir dava açılacağını söylemeden önce tüm delilleri görmeleri gerektiğini vurguladı.

Geçen sene Arjantin’deki savcılar, ülkedeki diktatörlük sırasında işçilerin isimleri, ev adresleri ve resimlerini güvenlik kuvvetlerine verdikleri iddia edilen eski üç Ford yöneticisi hakkında suç duyurusunda bulundular. Bu işçilerin bazıları hapsedilmiş ve işkence görmüştü. Bu üç yönetici suçlamaları reddetti ve suçsuz olduklarını ifade etti. Dava Arjantin mahkemelerinde devam ediyor.

Bu arada, şirketler üzerindeki araştırmayı yürüten Sebastião Neto, Brezilya’daki hakikat komisyonunun, kendi hikayelerini dinlemek üzere önümüzdeki haftalarda bu şirketleri çağırabileceğini söyledi.

"İSPATLAMALISINIZ"

Diğerleri ise komisyonun kendisine fazla güvendiğini ifade ediyor.

Listede ismi olan eski bir Rolls-Royce çalışanı Augusto Portugal, şirketlerden tazminat gelmesini ümit ediyor. Ama o, komisyonun ikna edici olmayan delillere dayalı ifadeleri ısrarla talep etmesi halinde bunun şirketlerin avukatlar ve sessizlik duvarı arkasına çekilmelerine yol açabileceğinden endişe ediyor.

Yüksek lisans tezi hazırlarken listedeki 30 kadar kişiyle görüşme yapan Portugal, bilgilerin geldiği yerin çok açık olmadığını söylüyor. O, “Şirketlerin orduyla iş birliği yaptığı açık bir şekilde ortada ama bunu ispatlamanız gerekir” dedi.

Yine net olmayan, Rouseff’in geçmişine rağmen herhangi bir kovuşturma çabasını ne kadar aktif bir şekilde destekleyecektir. Partisinden bazıları, yeniden seçilmek için resmi kampanyasına 1979 genel affının “gözden geçirilmesinin” de eklenmesini istediler. Bu talep, onun ellerinin durgun ekonomi ve azalan popülerlikle dolu olduğundan endişe eden yardımcılarının bazılarından direnciyle karşılaştı.

Diğerleri de diktatörlük dönemindeki suçlar konusunda tartışmalar başlatarak halkın dikkatinin hakikat komisyonuna çekilmesinin zaten onun kazanç hanesine yazılmış olduğunu söylüyorlar.

Askeri idarenin en büyük savunuculuğunu yapan medya imparatorluğunun bir parçası olan O Globo gazetesi, geçen sene başyazısında “o destek bir hataydı” demiş, bu da diğer şirketlerin de yakında benzer adımlar atabileceği spekülasyonlarına yol açmıştı.

Büyük São Paulo’da otomobil üreticilerinde işçiler arasındaki huzursuzluk yayıldı, orduyu zayıflatarak 1985’de demokrasiye geçişe yol açtı. Cesaret bulan sendika hareketi yeni bir siyasi parti kurdu: İşçi Partisi.

Partinin kurucularından sendika lideri Luiz Inácio Lula da Silva, 2003’te Brezilya devlet başkanı oldu. Rousseff de İşçi Partisi üyesidir ve şimdi Brezilya dünyanın en cömert iş kanunlarından birine sahiptir.

Listede ismi olan eski Mercedes çalışanı ve şimdi de Brezilya’da İşçi Partisi yetkilisi Kanashiro, “Lula hep bize mücadelemizde başarılı olmamız için bir parti kurmamız ve toplumu değiştirmeye çalışmamız gerektiğini söylediler” dedi. “Biz bunun bu kadar hızlı gerçekleşebileceğini hiç düşünmedik. Ama bu, bizim bu suistimaller için adalet istediğimiz gerçeğini değiştirmiyor.”

Kaynak: Reuters

Dünya Bülteni için çeviren: Arif Kaya